

Wouter Helmer

Sami c'est moi?

GROENEVELDLEZING 2015

Wouter Helmer en Wim van Gelder, voorzitter Kasteel Groeneveld Foto Karsten Reiniers

VOORWOORD

Sinds 2000 wordt de Groeneveldprijs uitgereikt aan een persoon of organisatie die zich bijzonder heeft ingezet voor het debat over de groene ruimte en die daarbij een afwijkend, kritisch geluid laat horen.

De Groeneveldprijs 2015 is op 18 september uitgereikt aan ARK oprichter Wouter Helmer. Het juryrapport noemt Wouter Helmer een grondlegger van de moderne ecologie, een briljant en verbindend denker en een goed communicator.

Wouter Helmer is vooral bekend van ARK Natuurontwikkeling, de herinrichting van de Ooijpolder, de ontwikkeling van het Kempen~Broek in Limburg en als initiator van Rewilding Europe. Door zijn initiatief worden door Free Nature, ontstaan uit ARK, meer dan 1.000 grote grazers ingezet in 28 natuurgebieden van de Zeeuwse duinen tot aan de Limburgse Grensmaas.

MODERNE ECOLOGIE Wouter Helmer begrijpt het dynamische beeld van complexe ecosystemen en herkent welke natuurlijke processen zich daarin afspelen en welke veranderingen daardoor mogelijk zijn. Door systemen met hun wetmatigheden en grenzen te doorzien, en steeds van de natuur zelf in plaats van de wetenschap erover, uit te gaan, spoort hij nieuwe mogelijkheden op. Door de manier waarop hij zijn inzichten deelt en toegankelijk maakt voor een groot publiek, waaronder veel vakcollega's, tilt hij het vak naar een hoger niveau en enthousiasmeert hij mensen.

Dat Helmer al veel van zijn verrassende inzichten heeft kunnen realiseren houdt verband met het feit dat hij uiteenlopende scenario's van verandering heeft uitgedacht en daarover helder communiceert. Helmer is wars van prikkeldraad en bordjes met "verboden toegang". Zijn droom is natuur te laten ontstaan die oases worden waarin het begrip "vertrouwen" centraal staat. Vertrouwen in de natuur zelf, die als de mens niet steeds ingrijpt verrassende resultaten laat zien.

Die visie wordt zichtbaar gemaakt in de vele natuurgebieden waarin het beheer van Free Nature met grote grazers als de Schotse hooglanders, galloways en koniks een verassend gedifferentieerde natuurontwikkeling tot gevolg heeft.

COMMUNICATIE OVER RESULTATEN Helmer beschouwt communicatie als de sleutel om grondeigenaren mee te krijgen met het idee. Vandaar dat hij veel overlegt met boeren en andere bewoners van het gebied en met bestuurders van overheid en waterschappen. Mijlpalen worden gezamenlijk gevierd. Doordat Helmer op basis van wederzijds vertrouwen werkt, met inzichtelijke ecologie, sterke communicatie en resultaten in het veld, kan hij zijn omgeving laten zien dat zijn inzichten “kloppen” en dat de beloften die hij doet, snel tot resultaat leiden. Voorbeelden daarvan zijn onder meer de ontstane soortenrijkdom in de Ooijpolder (onderdeel van wat nu bekend staat als Gelderse Poort) en de succesvolle kavelruil in het Kempen~Broek. De Gelderse Poort beslaat inmiddels meer dan 3.000 hectare, waar prikkeldraad is verdwenen, nevengeulen van de rivier zijn gegraven, en waar zich op het zand dat de rivier afzet zeldzame pioniersoorten hebben gevestigd.

DUBBELE DOORBRAAK Het succes van Wouter Helmer is terug te leiden op zijn vernieuwend denken als ecooloog en zijn inzicht hoe het “maatschappelijk werkt”. Hij boort voortdurend contacten aan en realiseert zich terdege wat veranderingen voor elke doelgroep inhouden en hoe hij met deze mensen in contact kan treden. Met de door Helmer opgerichte ARK Natuurontwikkeling (samen met Willem Overmars en Gerard Litjens) kunnen voorbeeldprojecten worden beheerd. Dubbele doorbraak wil zeggen én ecologisch én maatschappelijk grensverleggend.

IN EEN “CRISIS” KANSEN ZIEN Als in 1993 en 1995 Nederland met extreem hoog water te kampen krijgt, moeten ruim 150.000 mensen geëvacueerd worden. Het is duidelijk dat bij de bestaande rivierbeddingen en uiterwaarden de dijken niet bestand zijn tegen toekomstig rivier geweld. Rijkswaterstaat gaat over tot het graven van nevengeulen in de uiterwaarden om zo de rivieren meer ruimte te bieden. De uitvoering hiervan sluit wonderwel aan bij het plan dat Helmer in 1992 in opdracht van het Wereld Natuur Fonds schrijft (“Levende Rivieren”) en waarin hij voorstelt de kleiwinindustrie in te zetten om oude riviergeulen in de uiterwaarden vrij te graven. Reliëvolgend ontkleien noemt Helmer dit. Zo wordt gratis natuur hersteld, terwijl de opbrengst van de klei voor natuurherstel kan worden gebruikt. Helmer betreft veel burgers en bedrijven bij zijn plannen, hij ontwikkelt daarmee draagvlak en krijgt daarvoor ook veel projecten gefinancierd.

OVER DE GRENZEN In 2010 richt Helmer met steun van het Wereld Natuur Fonds “Rewilding Europe” op met als doel vóór 2022 één miljoen ha verlaten agrarische gebied in Europa te ontwikkelen tot wildernis van internationale allure. Deze “verlaten” gebieden worden algemeen als probleemgebieden ervaren. Helmer ziet hier kansen hand in hand gaan voor natuur en voor economische ontwikkeling. Door op grote schaal ruimte te geven aan natuurlijke processen ontstaan er verrassende wildernisgebieden die kunnen gaan concurreren met de wildparken in Afrika en Amerika. Hierdoor zullen toeristen Europese natuur kunnen gaan ervaren zoals nooit tevoren, en een geldstroom op gang brengen voor bewoners. In feite is Rewilding Europe een vervolg op de projecten die Helmer in Nederland opzette, maar dan in het groot. Er zijn inmiddels acht rewilding projecten in Europa en elk gebied heeft inmiddels toegewijde natuurliefhebbers die als ambassadeur fungeren. De gerealiseerde successen, de ideevorming en de aanpak met draagvlak en het feit dat Wouter Helmer droomt en doet met durf zijn voor de jury van de Groeneveldprijs 2015 reden om Wouter Helmer en zijn werk met deze prijs te eren.

Wim van Gelder, voorzitter Kasteel Groeneveld

STICHTING GROENEVELD De stichting Kasteel Groeneveld heeft als private stichting, vanuit het besef dat de waarde van de groene ruimte vraagt om een continue aandacht, in de afgelopen jaren meerdere inhoudelijke activiteiten op Kasteel Groeneveld mede mogelijk gemaakt, waaronder de Groeneveldprijs en lezing.

Het Stichtingsbestuur: Hans Achterhuis, Guus Borger, Liesbeth ten Houten, Jaap Kuper, Henk Lugtmeijer, Rob Mooren, Mathijs Schouten, Dirk Sijmons, Wim van Gelder.

*Biodiversiteit is een lange
tafel in de natuur*

foto Karsten Reiniers

*We worden slechts
geremd door ons beperkte
voorstellingsvermogen*

foto Bruno D'Amicis - Rewilding Europe

BESTE MENSEN,

Het bestuur van de Stichting Groeneveld heeft me gevraagd om vandaag een prikkelende lezing te geven over hetgeen mij het meest motiveert in mijn werk. En terwijl ik daarover nadacht schoot me een variatie op het thema 'Je suis Charlie' te binnen. Ik hoop dat jullie straks begrijpen waarom.

MOTIVATIE Maar eerst die motivatie. Daarvoor ga ik terug naar mijn kindjaren. Als een zandhagedis, zo zag motivatie er uit toen ik zes was en ik uren kon kijken naar het gedrag van zo'n diertje. Zeker als ik dan het kopje schuin omhoog zag gaan en die blik kon volgen naar een roofvogel hoog in de lucht, waande ik me even een hagedis. En er zouden later veel andere soorten volgen. Momenten van vereenzelviging met dieren. Inleven als een verrijking van leven.

Mijn tweede motivatie heeft de vorm van een lange tafel in de natuur. Want niks mooier dan je passie, je leven kunnen vieren met de mensen om je heen. De lovende woorden, die zojuist zijn uitgesproken gaan over het werk van Stroming, van ARK, FREE Nature en Rewilding Europe. Het is het werk van velen hier in de zaal en daarom is deze prijs ook jullie prijs. We vieren het nu op dit prachtige kasteel, maar nog liever had ik weer buiten aan een lange tafel gezeten. Het gezegde 'hoe meer zielen, hoe meer vreugd' strekt zich wat mij betreft namelijk ook uit tot de planten en dieren om ons heen. Biodiversiteit is een lange tafel.

STERKE VERHALEN En bij een lange tafel, horen sterke verhalen. Mensen die mij een beetje kennen, weten dat ik de neiging heb om de wereld mooier voor te stellen dan zij denken dat ie is... Ik denk dus ook echt dat ie mooier is. We worden volgens mij slechts geremd door ons beperkte voorstellingsvermogen. We doen ons best er iets van te begrijpen, maar niet voor niets eindigt vrijwel ieder wetenschappelijk onderzoek met nog meer vragen. De voorspellende waarde van ecologisch onderzoek is beperkt. Er blijven altijd onzekerheden. Omgaan met die onzekerheden kun je op verschillende manieren doen: angstig, controlerend, wantrouwend naar de toekomst, niet los kunnen komen van die wetenschappelijke 'waarheidsvinding'. Maar uiteindelijk is dat een keuze.

*Tussen waarheid en
werkelijkheid bevindt zich
een fantastisch speelveld*

Foto Bruno D'Amicis - Wild Wonders of Europe

*Niet zeggen hoe het moet,
maar laten zien dat het kan*

Foto Staffan Widstrand - Rewilding Europe

Een broer die kan tekenen wat ik denk, hoe gaaf is dat

Tekening Jeroen Helmer

Je kunt onzekerheid ook zien als een kans om de werkelijkheid naar je hand te zetten. Het is wat religies doen, maar die leiden helaas zelden tot een verruiming van het bewustzijn. Terwijl zich tussen waarheid en werkelijkheid volgens mij een fantastisch speelveld bevindt, waarin gedachten de vrije loop kunnen nemen; waarin je wensen kunt uiten en vervolgens je stinkende best kunt doen om ze uit te laten komen.

VISIE EN PRAKTIJK Visie en praktijk op elkaar laten inwerken; volgens mij is dat waar wij goed in zijn. Niet zeggen hoe het moet, maar laten zien dat het kan. Ondernemend natuurbeheer en dus ook durven falen. Of, zoals een neef van me vorig jaar zei: ik heb zoveel geleerd van mijn fouten dat ik er nog maar eens een paar ga maken.

Over familie gesproken. Ik heb natuurlijk niet te klagen. Dagelijks – al is het steeds vaker via skype – omringd door mijn drie grote liefdes en ook zelf opgegroeid in een geweldig gezin. De slaapkamer delend met een broer die kan tekenen wat ik denk. Hoe gaaf is dat!

Met beide dezelfde ambitie: dat we uiteindelijk willen kunnen rondlopen in

*We zagen Europa's rijkste
ecosysteem in elkaar storten*

Foto Milán Radisics - Wild Wonders of Europe

ons verhaal/onze tekening. Ik zal daar straks een aantal voorbeelden van geven, maar eerst wil ik jullie meenemen naar de periode waarin ik mij bewust werd van een nieuw natuurbeschermingsverhaal.

GRIEKENLAND Het begint voor mij pas echt in 1983, als ik met Paul Scholte een doctoraalstudie mag doen in het rijkste natuurgebied van Europa: rond het Griekse Dadia. Met Henk Strijbosch als begeleider, misschien wel de beste jager die ik ooit heb meegemaakt. En daarmee bedoel ik dat hij zich als geen ander kan inleven in zijn prooidieren. En die prooidieren waren in ons geval ruim 40 soorten amfibieën en reptielen. Henk heeft me slangen leren vangen. We moesten eerst hun leefwijze in kaart brengen om vervolgens hun betekenis te snappen voor de bijna 30 soorten roofvogels in het gebied. Over lange tafels gesproken.

We waanden ons een jaar lang in het paradijs, maar tegelijkertijd zagen we het paradijs verloren gaan. Door het vertrek van herders (één ervan opende notabene een Grieks restaurant bij ons in Nijmegen) en het wegvallen van de geitenbegrazing groeide het landschap dicht. De reptielen die we onderzochten hebben open plekken nodig, zodat de zon hun eieren kan uitbroeden. Het

dichtgroeien van die open plekken betekende dat de nesten van bijv. schildpadden zich op een steeds kleiner oppervlak concentreerden. Zo werd het wel erg makkelijk voor vossen, dassen, marters en zwijnen om de nesten op te graven en complete schildpaddenpopulaties uit te roeien. En we hebben het hier wel over schildpadden, niet bepaald dieren die recent hun intrede hebben gedaan in de evolutie.

De conclusie was duidelijk: na miljoenen jaren natuurlijke begrazing en pakweg 10.000 jaar veehouderij zagen we een ecosysteem in elkaar storten. We sloegen groot alarm, dat in 1985 zijn weg vond in een rapport voor de Raad van Europa om een reservaat in te stellen, waarbij we nadrukkelijk adviseerden om de begrazing in stand te houden.

Afgelopen zomer ben er ik voor 't eerst in 30 jaar weer terug geweest. Het reservaat is er gekomen, maar zonder grote planteneters. Het kronendak van de bomen heeft zich grotendeels gesloten en het gebied is nog slechts een schaduw van wat het geweest is.

O OIJPOLDER Had ik in Griekenland moeten blijven? Het was een optie destijds en vrienden van me gingen inderdaad naar het buitenland, omdat je daar met hetzelfde geld meer zou kunnen doen. Maar ik was pas 25 en vond het weinig gepast om daar in Griekenland de natuur te gaan redden, terwijl het in ons eigen land een ecologische puinhoop was.

In 1985 brachten we ook het boek 'Vogels van de Ooijpolder' uit en al snel daarna kreeg ik de kans om vanuit mijn gebiedskennis zitting te nemen in de Landinrichtingscommissie Ooijpolder (wat ik maar liefst 22 jaar heb gedaan). Samen met Peter Smeets schreef ik een eerste landschapsvisie voor die Ooijpolder en de omringende Gelderse Poort, deels gebaseerd op het net verschenen Plan Ooievaar. Het werd steeds duidelijker voor mij: dít was de voortuin waarin nieuwe ideeën konden worden uitgetest, waar de geloofwaardigheid van een nieuw verhaal kon worden opgebouwd.

Onderhandelend met de boeren in het gebied, viel het me al snel op dat zij liever 1500 hectare uiterwaarden 'teruggaven aan de natuur' dan in het hele gebied te worden lastig gevallen met een paar honderd hectare aan heggen en houtwallen. Dat was een interessant gegeven.

Foto Staffan Widstrand - Rewilding Europe

VIPASSANA Maar eerst moest ik mezelf beter oriënteren op de verschillende natuurbeschermings-strategieën die voorhanden waren en terug uit Griekenland greep ik mijn kans om in contact te komen met Victor Westhoff, op dat moment de nestor van de Nederlandse natuurbescherming en wonend op een steenworp afstand. We raakten bevriend en als ik hem om zijn inspiratiebronnen vraag, attendeert hij me op de Vipassana-meditaties van Matthijs Schouten.

Vipassana: helder inzicht, de dingen zien zoals ze werkelijk zijn. Concentratie op je in- en uitademing en tot rust komen in je hoofd. Wat in mijn geval nogal een opgave is. Tijdens een 10-daagse meditatie had ik pas na zes dagen enige momenten van helderheid.

Daar kreeg ik het inzicht dat verandering de kern der dingen is en – Matthijs moet het me maar vergeven – ik wilde die inzichten direct in praktijk brengen. Want hoe was het mogelijk dat met een door het boeddhisme geïnspireerde voorman als Westhoff zich een natuurbescherming had ontwikkeld, die juist bang was voor verandering; waarin conservering centraal stond? Om het gewenste doel te bereiken moest die natuurbescherming steeds meer werk

Vipassana: helder inzicht

Foto Dietmar Nill - Wild Wonders of Europe

Verandering als zekerheid

Foto Maurizio Biancarelli - Wild Wonders of Europe

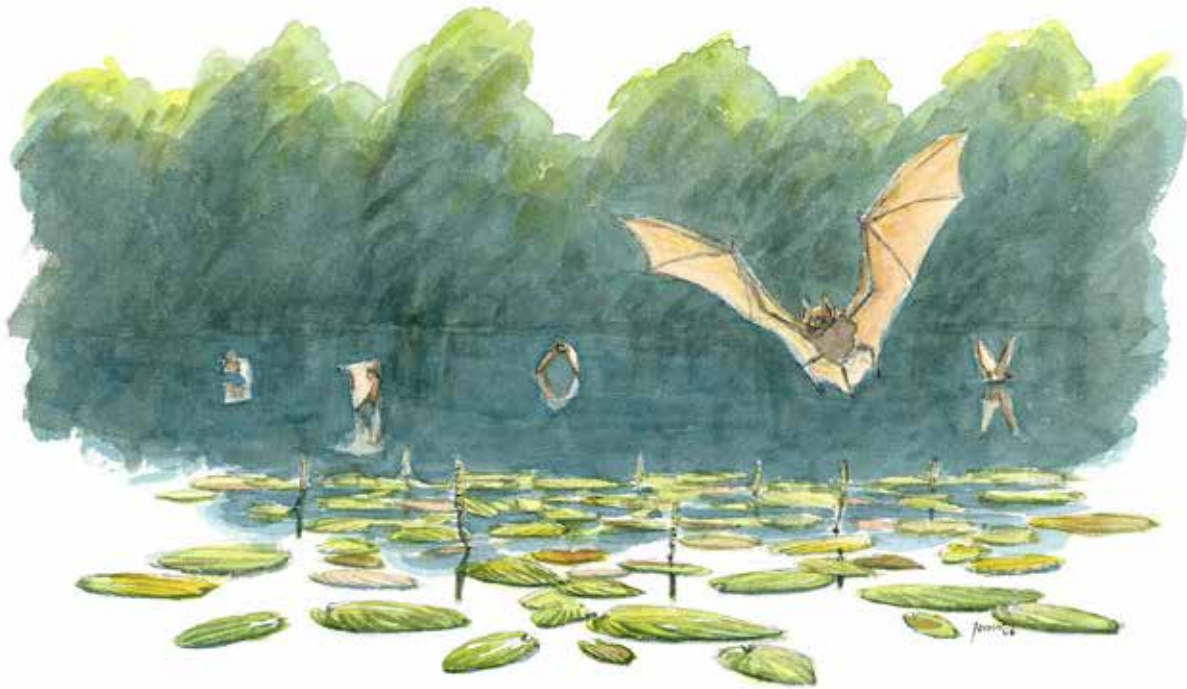

*Het vertrouwen in mens,
natuur en samenleving moet
terug*

Foto Konrad Wothe - Wild Wonders of Europe

verzetten. Terwijl het doel volgens mij zou moeten zijn om steeds meer te kunnen laten.

WEG MET HET WANTROUWEN Op zich was de angst voor verandering binnen de natuurbescherming begrijpelijk. Na bijna 100 jaar waarin vrijwel iedere verandering een verslechtering betekende, was het conservatisme bijna in de genen van de natuurbeschermers gaan zitten. Er heerste wantrouwen richting een maatschappij van ontgrondingen, dijkverzwaringen en ruilverkavelingen, wantrouwen ook richting mensen (met overal ‘verboden toegang’ borden rond natuurgebieden) en tenslotte zelfs wantrouwen richting de natuur zélf, die geplagd, gemaaid en geknot moest worden. Als ik me daar openlijk tegen afzet, raak ik in conflict met Westhoff (“ook gij Brutus”, zal hij schrijven). Ik realiseer me echter bijtijds dat ik op zijn schou- ders sta en we leggen de ruzie bij in de bloemenweelde van de Millingerwaard. Maar mijn keuze is dan al gemaakt: natuurontwikkeling heeft de toekomst en moet leiden tot een nieuwe verbinding van mens en natuur. Het vertrouwen in mens, natuur en samenleving moet terug. Het past ook veel beter bij mijn optimistische karakter: mensen motiveren, gek maken voor natuur.

Je zintuigen laten 's nachts gaten vallen, die je fantasie moeiteloos opvult

Tekening Jeroen Helmer

FILOSOFIE VAN DE NACHT Ondertussen beleef ik ook andere meditatieve momenten, tijdens mijn eerste baantje als vleermuisonderzoeker. Er doet zich een interessante kans voor om daarover te schrijven als de Stichting Meander een landelijke essaywedstrijd uitschrijft over de toekomst van de Nederlandse natuur. Mijn inzending 'Filosofie van de Nacht' is geïnspireerd op mijn zeer intense ervaringen tijdens twee jaar vleermuizen-onderzoek. Nachtelijke zinsbegoocheling blijkt een bruikbare relativering van ons dagelijks leven. Je zintuigen laten 's nachts gaten vallen, die je fantasie moeiteloos opvult. Ik heb 's nachts wel eens uren vanuit een schuilhut naar een levendig, grazend hert staan kijken, naar een dier dat opkeek, een paar stappen deed, weer ging grazen en bij het eerste daglicht een struik bleek te zijn.

Ik zal jullie de hersenspinsels van een 28-jarige verder besparen, maar mijn conclusie was dat de natuurbescherming zich in het middelpunt van de verandering (in mijn essay: de schemering) moest nestelen. In het middelpunt van de samenleving, met de natuur zelf als belangrijkste bondgenoot. Een dialoog opstartend tussen dag en nacht, tussen wetenschap en verbeelding. Doordat 'Filosofie van de Nacht' in de prijzen valt, voel ik me aangemoedigd om de

Foto Twan Teunissen

ideeën erachter in praktijk te gaan brengen. Schrijven is leuk, maar ik moet het vooral gaan doen!

VRIJE UITERWAARDEN Maar hoe breng je verandering in praktijk? Het is Frans Schepers, die ik heb leren kennen tijdens mijn vleermuisonderzoek, die mij voor een eerste natuurontwikkelingsklus in Limburg koppelt aan Willem Overmars. Willem is één van de auteurs van het plan 'Ooievaar' en een enorm dynamische geest. Samen met hem en mijn vriend Gerard Litjens – aan hem is alles dynamisch – besluiten we het Griekse 'panta rhei' (alles stroomt) in praktijk te brengen met de oprichting van Stroming, een adviesbureau voor natuurontwikkeling. En op de 'commerciële' stroming laten we de stichting ARK varen. ARK als metafoor voor het schip dat ons een betere wereld binnenvaart, met verandering als brandstof.

Visie en praktijk zijn bij ARK en Stroming van het begin af aan in elkaar verankerd. We zoeken de referenties eerst nog in het buitenland, langs de Poolse Bug en de Franse Allier, maar mede dankzij het succes van tientallen projecten in eigen land, hoeven we steeds minder ver te reizen. Zo kun je nu vanuit het

Foto Twan Teunissen

door Willem ontworpen en door Gerard gebouwde kijkhuis in de Millingerwaard, uitkijken over een door kleiwinning uitgepeld geulenstelsel omgeven door oobossen en rivierduinen. En uiteraard beweegt het kijkhuis zelf mee met de dynamiek van de rivier, een verschil van bijna 10 meter tussen hoog en laag water. Waar eerst maïs en Engels raaigras domineerden, foerageren nu lepelaars en zwarte ooievaars.

Maar veel belangrijker nog: waar ik in 1976 – als jonge vogelaar – slechts één van de weinige mensen was die het gebied kenden, komen er nu jaarlijks meer dan 200.000 bezoekers. En meer dan een miljoen in de hele Gelderse Poort. De terugkeer van 100-den soorten planten, dieren en zelfs hele levensgemeenschappen (zo mooi vastgelegd in de boekjes Maas/Rijn in Beeld van Bart Peters en Gijs Kurstjens) is natuurlijk spectaculair, maar belangrijker nog voor al die bezoekers is de beleving van een bevrijd landschap. Tientallen kilometers zonder prikkeldraad tussen Millingen en Ewijk, of uren zwerven langs een herboeren Grensmaas met zijn grindbanken en stroomversnellingen.

En vergis je niet: dit is geen wildernis, ook geen nieuwe wildernis. Het is een modern cultuurlandschap dat aanhaakt bij nieuwe maatschappelijke wensen. Een levend cultuurlandschap ook, waarin we ons weer verbinden met een wil-

Foto Twan Teunissen

dere, maar ook steeds veranderende natuur.

LEVENDE RIVIEREN De drie basis-ingrediënten van ons werk zijn de afgelopen 25 jaar verder geëvolueerd, maar in wezen nog steeds dezelfde: 1) meer ruimte voor natuurlijke processen, 2) een goede sociale inbedding daarvan en 3) waar mogelijk, koppeling met economische belangen. Driemaal vertrouwen, waar de natuurbescherming in de jaren 70 en 80 driemaal wantrouwen ten toon spreidde. Soms besluiten we de natuur nog een handje te helpen (met het loslaten van kuddes paarden of runderen, het herintroduceren van bevers, het doorsteken van kades of het afgraven van bemeste bovengrond). Maar dat doen we alleen om daarna minder te hoeven doen.

Het opruimen van prikkeldraad is één van die basisingrepen, waarbij we als het even kan zoveel mogelijk mensen betrekken. De bevrijding van het landschap wordt daarmee een feest voor velen. Het vieren van successen is sowieso een prima middel om mensen bij ons werk te betrekken. Waarbij we ons maar al te goed realiseren dat we dit werk alleen maar kunnen doen, dankzij de steun van heel veel anderen. Van het Wereld Natuur Fonds en de Nationale Postcodeloterij bijvoorbeeld, die ons al die jaren het vertrouwen en de

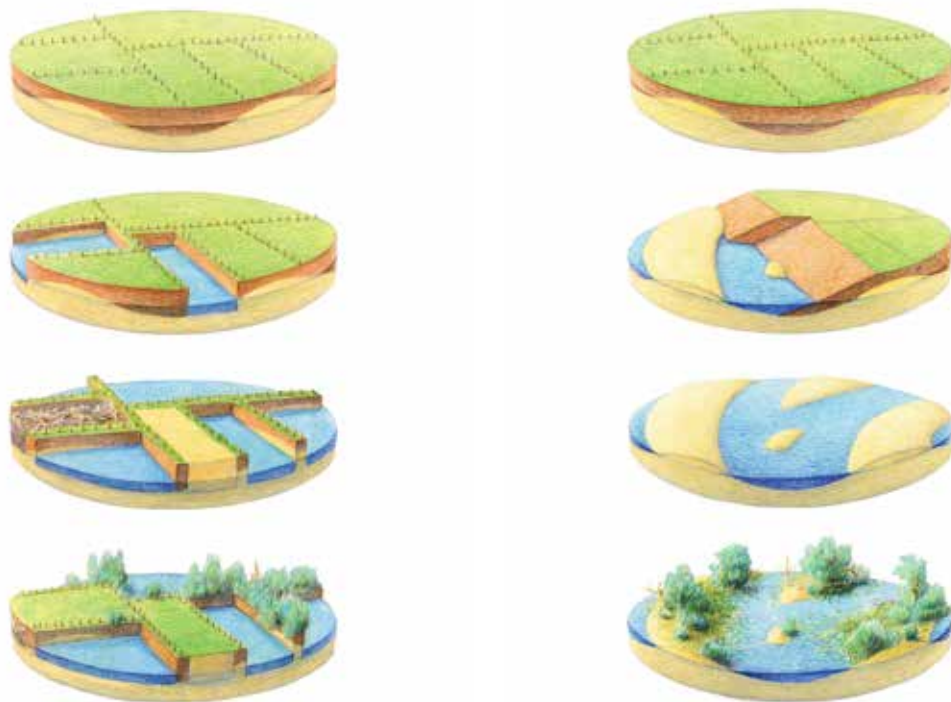
Sociale inbedding: met meer dan 100.000 kinderen het veld in

Foto Jan Janssen

Vrede sluit je alleen met je tegenstanders

Foto Twan Teunissen

Bouwen met baksteen werd bouwen aan natuur

Tekeningen **Jeroen Helmer**

middelen hebben gegeven om door te gaan. Feesten zijn vooral ook voor hen bedoeld: voor al onze bondgenoten.

Wellicht het meest revolutionaire van ons werk schuilt in de derde pijler: het aangaan van coalities met Rijkswaterstaat en ontgronders. Dat werd aanvankelijk gezien als een pakt met de vijand – wat het in feite ook was – maar vrede sluit je echt alleen met je tegenstanders: in ons geval dus met baksteenfabrikanten, met grind- en waterwinners, waterbeheerders en dijkenbouwers. Al in 1993 werd een convenant met de baksteenindustrie getekend. Bouwen met baksteen werd bouwen aan natuur en sindsdien wordt er vrijwel geen baksteen meer gebakken, die niet bijdraagt aan natuurontwikkeling.

Na de kleiwinning volgt de samenwerking met de zand- en grindindustrie. Ons Grensmaas-verhaal komt na de hoogwaters van 1993 en 1995 in een stroomversnelling door de waterhuishoudkundige voordelen die het plan biedt. Het rapport 'Levende Rivieren' wordt een belangrijke inspiratiebron voor het 'Ruimte voor de Rivier'-programma. En voor Rijkswaterstaat schrijven we 'Meegroeien met de Zee', een basisdocument voor de Vierde Nota Waterhuishouding. Veel van onze veldprojecten zijn in feite natuurlijke klimaatbuf-

Foto Twan Teunissen

fers avant-la-lettre. En als Al Gore in 2006 met zijn boodschap komt staat ARK in de startblokken om het voortouw te nemen in de klimaatcoalitie van zeven landelijke natuurorganisaties.

Voor het eerst krijg ik dan het gevoel dat we geaccepteerd worden binnen de natuurbeschermingswereld. Ons gedachtengoed lijkt mainstream te zijn geworden, maar komt daarmee niet onze pioniersrol in gevaar? Gelukkig maak ik in de klimaatcoalitie ook kennis met mijn gedroomde opvolger bij ARK, Petra Souwerbren, die tot op de dag van vandaag bewijst dat professionalisering van een organisatie niet ten koste hoeft te gaan van haar innovatieve karakter.

KEMPEN~BROEK, GEBIEDSONTWIKKELING Met het ministerie van I&M heeft de klimaatcoalitie een succesvolle campagne achter de rug en het is te hopen dat – na de decentralisatie van het natuurbeleid – de provincies die rol overnemen. De Provincie Limburg zag als eerste het belang van de publiek-private samenwerking op dit vlak. Nadat we met het Waterschap Peel en Maasvallei en het Limburgs Landschap de waterbuffer in het Weerterbos tot een goed einde hadden gebracht lonkte opschaling van die aanpak in het veel grotere Kempen~Broek.

*Als het toeval langskomt,
moet je zorgen dat je thuis
bent*

Foto Markus Varesvuo - Wild Wonders of Europe

“Als het toeval langskomt, moet je zorgen dat je thuis bent” is een uitspraak van Peter van Soest, onze rentmeester in het Kempen~Broek. En daar ben ik het hartgrondig mee eens. Het toeval dat langskwam heette Ger van den Oetelaar. Hij kwam zomaar een keer op de koffie om zijn idee van de Streekrekening te presenteren, maar toen ik hoorde dat deze groene durfal stopte als wethouder in Boxtel was dat natuurlijk veel interessanter. Een andere Ger (de Limburgse gedeputeerde Driessen) had namelijk laten doorschemeren dat ie wilde experimenteren met gebiedsontwikkeling via een gelegenheidsconsortium van een groene projectontwikkelaar en ARK als risicodragende natuurorganisatie. Een sterk verhaal, maar ook hier kun je inmiddels in rondlopen. Het ging in eerste instantie om een voorfinanciering van slechts een paar miljoen, maar zonder de ervaring van Ger en Peter hadden Kees de Ruiter en ik – de toenmalige directie van ARK – het waarschijnlijk niet aangedurfd. Het eerste doel was 60 ha klimaatbuffer te realiseren binnen vijf jaar. Toen dat zo ongeveer binnen een half jaar gerealiseerd was, was het hek van de dam en volgde een vertienvoudiging van de opdracht. Waar de overheid doorgaans 20 jaar nodig had voor een landinrichting (en Kees en ik konden het weten, we hadden beide aan de landinrichting Ooijpolder meegewerkt), dachten wij dat

Foto Bob Luijks

nu in 5 jaar te kunnen. En voor de helft van de prijs. 4x sneller, 2x goedkoper was ons bod. Weer een sterk verhaal, maar ook hier kun je inmiddels in rondlopen. Dankzij opnieuw zeer velen hier in de zaal.

Eén van de inmiddels bijna 15 vrijwillige kavelruilen, die we hebben gedaan betrof een ruil van bijna 230 kavels van ruim 30 verschillende eigenaren en een oppervlak van bijna 250 ha. En dat in 8 maanden tijd. Volgens mij nog steeds een wereldrecord. Zoiets is alleen maar mogelijk als betrokken partijen, boeren, waterbeheerders en natuurbeschermers opereren met groot respect voor elkaars belangen. En de overheid zich beperkt tot faciliterend optreden en het aangeven van duidelijke doelen en kaders.

SCHEIDING OF VERWEVING? De landschappen die dit oplevert zijn – zoals gezegd – moderne cultuurlandschappen met veel meer ruimte voor spontane natuur. De moderne, industriële landbouw, laat zich op perceelsniveau niet meer met die natuur combineren. Maar doordat ze zich op de beste gronden concentreert ontstaat elders juist ruimte voor verweving van natuurontwikkeling met andere maatschappelijke belangen.

***Er ontstaat ruimte voor
verweving met nieuwe
stedelijke wensen***

Foto Erwin Christis

Dit biedt onverwachte mogelijkheden om mens en natuur juist weer dicht bij elkaar te brengen. Maar dan hebben we het wel steeds meer over stedelingen: straks 75% van de wereldbevolking, 85% van de Europeanen en maar liefst 95% van de Nederlanders.

Die stedelijke samenleving heeft nieuwe ruimtelijke wensen, die zich inmiddels veel beter met natuur laten verweven dan de moderne landbouw. Het landschap aan weerszijden van de winterdijk in de Ooijpolder maakt dat duidelijk. Binnendijks voedselproductie op particuliere grond. Buitendijks delfstoffenwinning, hoogwaterbeheer, natuurontwikkeling en -beleving in publiek terrein. In sommige gebieden komt daar nog drinkwaterwinning bij. Het leidt tot nieuwe vormen van gemeenschappelijk gebruik, maar ook tot nieuwe ontdekkingen over het zelf organiserend vermogen van de natuur.

NIEUWLAND Hier maak ik even een zijsprongetje naar de privésfeer. Naar gemeenschappelijk gebruik op een kleiner schaalniveau. Met vijf gezinnen beheren we het landgoedje Nieuwland; 13 hectare bos, heide en grasland. Hier volgen we de ontwikkeling van ruim 1250 soorten planten en dieren en hun

Foto Wouter Helmer

reactie op de omvorming van productiebos naar begraasd loofbos. Daarbij zien we dat natuurontwikkeling op droge zandgronden zeker zo spectaculair kan verlopen als op de rijke rivieroeveren of in de doorstroommoerassen van de Kempen.

Ik licht er één voorbeeld uit: de twee pony's, die hier rondlopen, begonnen afgelopen winter te knabbelen aan een grote tak, die uit een beuk was gebroken. Blijkbaar bracht dit ze op een idee, want vervolgens hebben ze overal in het bos beuken geschild, waar ze de afgelopen 15 jaar niet naar hadden omgekeken. Beuken worden inmiddels selectief door de dieren opgeruimd. Bedenk dan dat ik ben opgegroeid met de theorie van de climaxvegetatie van het gesloten beukenbos; het sombere eindstadium van de bosontwikkeling als we de natuur zijn gang laten gaan, het schrikbeeld van het Fagetum nudum zoals de vegetatiekundigen het noemen. Het blijkt een idee-fixe, die alleen maar vol te houden is door bagatellisering van de rol van dieren in de natuur.

VRIJE KUDDES De mythische ARK heeft dieren aan boord. En in ons geval zijn dat vrij rondtrekkende kuddes paarden en runderen, maar ook bevers, steu-

Foto Nick van den Broek

ren, wisenten, herten, otters, wilde katten etc. Dat is een bewuste keuze: sterke natuurverhalen laten zich makkelijker vertellen aan de hand van iconische dieren dan via mossen of paddenstoelen. De paarden en runderen waren onze eerstelingen en hebben een belangrijke rol gespeeld in de acceptatie van het natuurontwikkelingsverhaal. Mensen gaan er speciaal voor naar onze gebieden. Het leidt ook tot meer alertheid onder bezoekers, wat door sommigen als een minpunt wordt gezien. Maar alert zie je meer, hoor je meer. Alert ben je meer mens.

Op een gegeven moment werden de grazers echter zó dominant in de beeldvorming (onze knipselkranten stonden er vol mee) dat het achterliggende verhaal zelfs overschaduwde raakte. Dit was één van de redenen om het kuddebeheer te verzelfstandigen en in 2007 FREE op te richten. Alleen het kuddefonds bleef bij ARK; een constructie, waarbij we dieren schenken aan armlastige natuurbeheerders in het buitenland, onder de voorwaarde dat ze na vijf jaar de helft van de kudde teruggeven aan het fonds. Daarmee ontstaat een sneeuwbaaleffect aangedreven door de reproductie van de grazers, oftewel een rente van 20-25 % uitbetaald in levende have en prachtige landschappen. Het wordt de opmaat

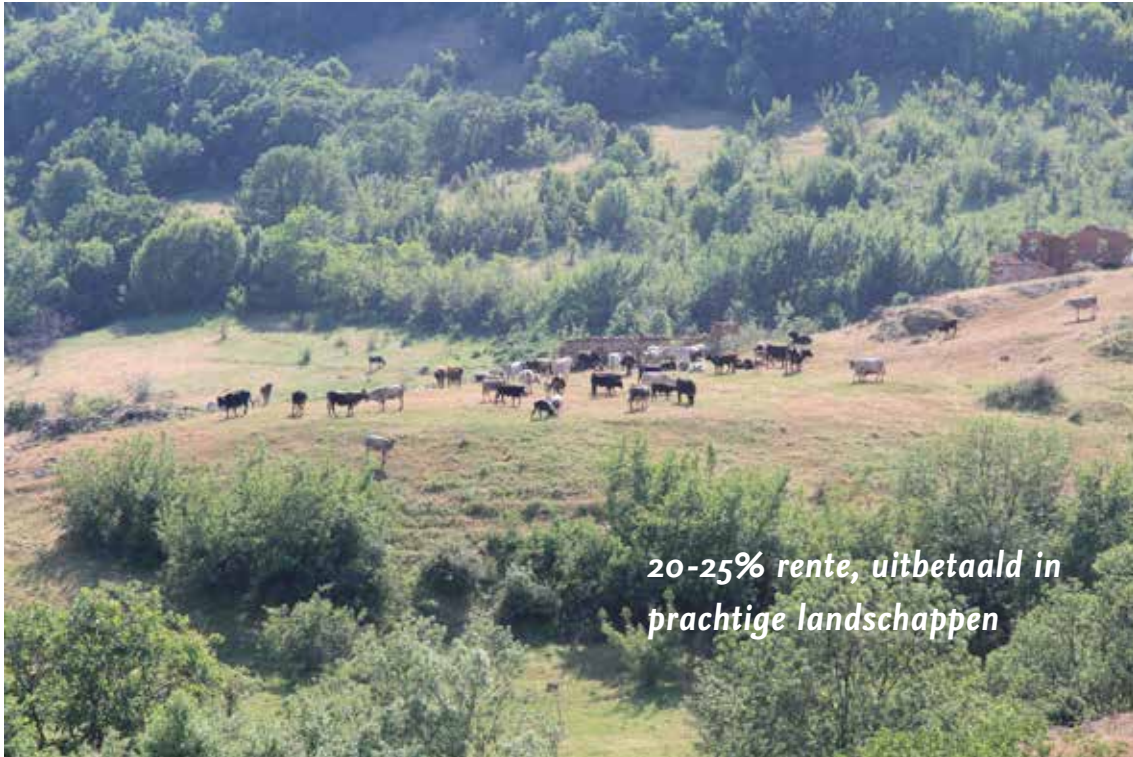

Foto Leo Linnartz

naar de latere Wildlife Bank van Rewilding Europe.

De buitenlandse kuddes leveren prachtige nieuwe verhalen op, zoals in de Rodopen, waar de runderen zich binnen een paar jaar leren verdedigen tegen wolven. Waar de paarden de bescherming van de runderen opzoeken als er wolven in de buurt zijn en waar 's nachts zelfs wilde reeën midden in de groep runderen te vinden zijn ter bescherming tegen roofdieren. En toch blijft het moeilijk voor veel mensen om paarden en runderen hun plek terug te geven in de natuur. Ook dat heeft vermoedelijk veel met ons boerenverleden te maken. In die verhouding met de natuur, horen paard en rund aan onze zijde van de cultuurgrens. Maar in een modern natuurverhaal kunnen beide soorten hun plek in het natuurlijk systeem weer innemen. En zo zijn er meer ontbrekende schakels...

MISSING LYNX Missing Lynx is de dubbelzinnige titel van een campagne die we zeven jaar geleden startten met geld van de Edgar Doncker Stichting. De campagne gaat over die ontbrekende schakels en centraal hierin staan grote roofdieren als lynx en wolf omdat we een nieuwe dimensie aan het natuurde-

Foto Karsten Reiniers

bat willen toevoegen.

Het is het logische vervolg in een revolutie van ecologen en vooral dierecologen, die zich gedurende 20 jaar heeft voltrokken. Op Europese schaal met mensen als Frans Vera, Luigi Boitani, John Linnell en Frans Schepers, maar ook dichterbij huis met Ger van den Oetelaar, Leo Linnartz, Twan Teunissen, Johan Bekhuis en Hettie Meertens. En binnen ARK, maar ook tijdens mijn colleges zie ik dat een nog veel grotere lichtung in aantocht is.

Het simpele verhaal dat de bodem de vegetatie bepaalt en de vegetatie de fauna is niet langer houdbaar. Het is veel complexer. Van wisenten die duinen laten stuiven tot wolven die rivieren verleggen. Zelfs individuele keuzes van dieren kunnen grote ecologische gevolgen hebben (zoals het voorbeeld van de paarden en de beuken laat zien). Door je in te leven in dieren, ik zou bijna zeggen: door het menselijke in dieren te zien, wordt de natuur een stuk begrijpelijker en de mens hopelijk wat minder arrogant.

Het groeiend atheïsme in de samenleving biedt ruimte voor een meer bescheiden houding ten opzichte van de natuur. In plaats van één god te aanbidden die boven de natuur staat en naar wiens evenbeeld de mens geschapen is, kan

Hoe rijk is een lijk!

Tekening Jeroen Helmer

de natuur zelf weer worden ervaren als een bezielde omgeving , waarvan we deel uitmaken.

DOOD DOET LEVEN De stap naar de ultieme cyclus, die van leven en dood, is dan nog maar klein. Vandaar dat het project ‘Dood doet Leven’ van het begin af aan een prominente rol heeft gespeeld in de Missing Lynx-campagne. Hoe rijk is een lijk? Met meer dan 750 keversoorten, raven, gieren en ga zo maar door, is dit één van de langste tafels in de natuur! Kinderen vinden het doorgaans een feest om in zo’n kadaver te pierken, maar veel volwassenen hebben er moeite mee. Is dat omdat het ons confronteert met misschien wel onze grootste angst? Die van ons eigen verval?

Eén van de belangrijkste momenten waarop duidelijk wordt dat we onderdeel zijn van de natuur moffelen we zoveel mogelijk weg. Toch geldt ook voor ons dat er leven is na de dood. En dat leven kan veel rijker zijn dan na een begrafenis of verbranding. Het is op zijn minst de moeite waard om het te overdenken. Waarom zouden we de dood geen vleugels geven, vlinders niet laten profiteren van onze mineralen, onze haren niet beschikbaar stellen als nestmateriaal voor vogels? Nog geen 60 jaar geleden had Iran zijn

Waarom geven we de dood geen vleugels?

Tekening Jeroen Helmer

‘Torens van Stilte’ waarop de doden werden neergelegd voor de vogels. Ecologisch gezien is zo’n lucht-uitvaart de hemel vergeleken bij de hel van het crematorium.

REWILDING EUROPE Angst voor verval speelt ons ook parten op het Europese platteland, waar momenteel grote gebieden ontvolkt raken, doordat jongeren wegtrekken naar de stad. Is er leven na die landvlucht? Met Rewilding Europe zijn we ervan overtuigd dat op de ruïnes van een kwijnende cultuur, een nieuwe tot leven kan komen. De demografische revolutie die zich momenteel voltrekt, de snelle urbanisatie, vraagt om een nieuwe visie op het Europese platteland. Het in NL beproefde recept blijkt nu een bruikbare referentie voor buitenlandse projecten en voor mij persoonlijk geldt dat met name de ervaringen in de Gelderse Poort me voldoende vertrouwen hebben gegeven om nu ook letterlijk grenzen over te gaan. Er vallen echter daarnaast ook lessen te leren uit Afrika als het gaat om het economisch verzelfstandigen van natuurgebieden en het verankeren van natuurbescherming in de lokale gemeenschap.

Ook in Rewilding Europe werken we op drie fronten tegelijk. Natuuront-

*Op de ruïnes van een
kwijnende cultuur, kan een
nieuwe tot leven komen*

Foto Staffan Widstrand - Rewilding Europe

*Natuurontwikkeling,
communicatie en
ondernemerschap*

Foto Manuel Presti - Wild Wonders of Europe

Foto Staffan Widstrand - Rewilding Europe

wikkeling, communicatie en ondernemerschap zijn zelfs nog beter op elkaar afgestemd door intensieve samenwerking van mensen uit alle drie de sectoren. Vanuit het Wereld Natuur Fonds, vanuit ARK, Wild Wonders of Europe en Conservation Capital.

Bij het ontwikkelen van praktijkvoorbeelden zijn we niet uit op het kopen van grond of eigendom, maar op het beïnvloeden van rechten: graas-, jacht en andere gebruiksrechten die we aanwenden om grotere eenheden van vele duizenden hectares te realiseren. Tien gebieden, verspreid over het continent, moeten een nieuw perspectief voor de Europese natuur laten zien.

Ook in onze Europese gebieden creëren we vooral draagvlak door te doen. Voordat een vrachtwagen met wisenten zijn eindbestemming in de Zuidelijke Karpaten heeft bereikt, hebben honderden mensen al hun handen uit de mouwen gestoken. Van dierentuinen in heel Europa, tot en met veterinairs, van transporteurs tot lokale aannemers. Tot en met de plaatselijke bevolking, die de nacht van tevoren nog een, tijdens noodweer weggespoelde, brug moest herstellen. Maar dan is de voldoening ook des te groter als het lukt. Vanaf dat moment zijn het hún wisenten.

Mens en wildere natuur weer verbonden

Tekening **Jeroen Helmer**

Belangrijk voor het draagvlak is ook Rewilding Europe Capital, onze leenfaciliteit voor startende natuurondernemers. Een groot deel van de leningen gaat naar (eco)toeristische voorzieningen. Daar wordt nog wel eens schamper over gedaan als zou toerisme een luxe-product zijn, een economisch randverschijnsel. Maar dat is geheel ten onrechte. In veel Europese landen is toerisme inmiddels een grotere economie dan landbouw of industrie en gedurende de crisis bleef deze sector gewoon doorgroeien. En dat is minder vreemd dan je denkt: het is immers de contramale van die andere ontwikkeling die maar doorgaat: de urbanisatie van Europa.

Zo zien we ons verhaal in het volgende historische perspectief: na 100.000 jaren waarin we als jagers/verzamelaars door een bezielde natuur trokken, en na ca. 10.000 jaar waarin we ons als boeren settelden en de natuur gingen overheersen, dient zich nu een periode aan, waarin we weliswaar een vaste – stedelijke – woonplaats hebben, maar waarin we opnieuw de natuur in kunnen trekken als moderne jagers.

*Het 'aanspreken van wild',
dat sprak me wel aan*

Foto Florian Möllers - Rewilding Europe

JAGERSLATIJN Ik ben opgegroeid in jagerskringen. De vader van mijn beste vriend was voorzitter van de Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging. Mijn eerste geld verdiende ik op de kleiduivenschietbaan van De But. Ik vond het super spannend om 's nachts door het bos te rijden op zoek naar wild dat zich in de koplampen zou vertonen. En dat vind ik nog steeds. Het 'wild aanspreken' zoals de jagers zeggen, sprak me wel aan. Meegaan op drijfjachten vond ik destijds al wat minder leuk en toen ik zelf een keer met een windbuks een kuifmeesje uit een hoge den schoot was dat ontluisterend, en was het afgelopen met mijn killersinstinct. Ik was toen twaalf en heb me daarna, in mijn pubertijd, zelfs heftig afgekeerd van het jagen.

Toch vind ik jagen nog steeds spannend. Je inleven in je prooi. Met een verrekijker tegenwoordig, maar ik kan me voorstellen dat mensen met een fotocamera een vergelijkbare motivatie hebben als jagers of vissers. Het zit in onze genen, maar in de moderne versie zal het doden terrein verliezen. Om sociale, ecologische én economische redenen. Tegenover 1x schieten staat in principe eindelijk genieten. Als we dat kunnen verzilveren wordt een levend dier ook economisch veel meer waard dan een dode.

*Tegenover 1x schieten lonkt
eindeloos genieten*

Foto Staffan Widstrand - Wild Wonders of Europe

INDIANENVERHALEN Terug naar de kindertijd. Bij het cowboytje spelen, was ik altijd een indiaan. Of het nu kwam door het lezen van boeken als ‘de laatste der Mohicanen’ of ‘Winnetou’, wij indianen hadden toch altijd het idee dat er iets rechtgezet moest worden. We kozen partij in een ongelijke strijd, waarbij eigendom het altijd leek te winnen van gemeenschappelijk gebruik. Althans, zo heb ik het later geïnterpreteerd. Het opruimen van prikkeldraad in mijn latere werk, het teruggeven van landschappen aan de samenleving, van afgesloten gebieden naar toegankelijke, gemeenschappelijke natuur; dat is toch een beetje indiaantje spelen in de grote mensenwereld.

Precies een jaar geleden waren Frans en ik op uitnodiging van the American Prairie Reserve in Montana. Voor ’t eerst van mijn leven was ik aan de overzijde van de oceaan en voor ’t eerst ook in gesprek met ‘echte indianen’ met A’aninin en Blackfeet. Mensen die enthousiast waren over ons rewilding-werk: “wat jullie willen ontwikkelen is óns landschap” zeiden ze. “Graag meer bizon, beren en wolven. Maar denk vooral ook aan onze rol daarbij. Laat ons weer deel uitmaken van dat landschap.”

Een minstens zo intensieve ervaring beleefde ik dit voorjaar tijdens mijn

Wij indianen hadden het idee dat er iets recht gezet moest worden

Foto Frans Schepers - Rewilding Europe

Wat velen als wildernis zien, beschouwen zij als hun cultuurlandschap

Foto Frans Schepers - Rewilding Europe

eerste bezoek aan Lapland. Dagenlang optrekkend met een Sami-gids, die een vrijwel identiek verhaal afstak: “vecht met ons mee tegen de oprukkende bos- en mijnbouw, die de trekroutes van rendieren en daarmee onze cultuur bedreigt.” Ook in Europa leven indianen! Mensen zonder grondeigendom, die de natuur zien als een bibliotheek, waaruit je boeken leest, maar ook weer terugzet (al maken ze voor één boek, dat van de wolf, een uitzondering..).

Wat veel Europeanen zien als de laatste Europese wildernis beschouwen zij als hun cultuurlandschap! Zo vervullen oerbossen met hun korstmossen een sleutelrol in de rendiermigratie, waarvan de Sami afhankelijk zijn. Maar net als veel inheemse stammen in de Nieuwe Wereld raken ook de Sami steeds meer vervreemd van hun eigen roots. Ook hier zijn de verleidingen van de stad voor jonge Sami groot. Het subsidiëren van rendierkuddes, zoals nu op grote schaal gebeurt, kan dit tij niet keren. Daarmee dreigen de laatste indianen van Europa en hun cultuur ten onder te gaan. Tenzij we de Sami in onszelf herontdekken.

*Een wilder cultuurlandschap
als inspiratiebron voor
stedelingen*

Foto Florian Möllers - Rewilding Europe

NAAR EEN MODERNE 'INDIANEN'-ECONOMIE? Toen Frans en ik in Montana waren, vroegen de Blackfeet hoe wij omgingen met de belangen van inheemse volkeren in Europa. We zeiden dat de Sami het enige volk zijn dat in Europe erkent wordt als inheems en dat wij daar vanuit Rewilding Europe mee proberen samen te werken. Dat vonden ze een heel raar antwoord. Want hoe zat het dan met de Nederlanders en Duitsers. De Fransen en Britten, zijn dat dan geen oorspronkelijke Europeanen?.

Ik realiseerde me voor het eerst dat Europeanen de cowboys van Amerika zijn, maar ook de cowboys én indianen van Europa. Met een indianencultuur, die ontegenzeggelijk is weggedrukt na 10.000 jaar landbouw, maar die met de grootschalige leegloop van het platteland, misschien weer een inspiratiebron kan worden of zelfs de basis van een nieuwe economie.

De filosoof Ton Lemaire heeft ooit een boek geschreven over de indiaan in ons bewustzijn en kwam in de jaren '80 tot de conclusie dat de ecologische ideeën van indianen niet meer steunen op een bijbehorende productiewijze, maar ook dat de met indianen sympathiserende ecologen nog geen alternatieve productiewijze hebben weten te baseren op diezelfde principes.

Sindsdien is die situatie misschien veranderd. De snelle urbanisatie van

Foto Tom Schandy - Wild Wonders of Europe

Europa creëert als tegenhanger een toeristische economie, die op zoek is naar authentieke natuurervaringen. Denk aan catch & release-visserij, spoorzoeken, wildlife watching, natuurfotografie, het duurzaam oogsten uit de natuur of allerlei activiteiten gericht op persoonlijkheidsontwikkeling of teambuilding. Moderne 'indianen' kunnen – als natuurondernemers – de leiding nemen in het aanbieden van die ervaringen en daarmee een economie opbouwen, die gebaseerd is op de modernisering van een oeroude, onderliggende cultuur en een hernieuwde verbinding met wildere natuur.

Het is nu nog een sterk verhaal dat vooral in mijn hoofd leeft, maar ik wil het heel graag uitwerken met mijn Europese collega's. Ik hou jullie op de hoogte. Voor nu: bedankt voor jullie aandacht. Bedankt iedereen waarmee ik de afgelopen jaren heb mogen samenwerken. Na het verleggen van grenzen binnen de Nederlandse natuurbescherming hoop ik dat we nu ook in Europa de bakens kunnen verzetten. En bedankt tenslotte de Stichting Groeneveld voor het aan dit werk toekennen van de Groeneveldprijs 2015.

ARK Natuurontwikkeling
Molenveldlaan 43
6523 RJ Nijmegen
info@ark.eu